

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

formuvannia i realizatsii sotsialnoi polityky v Ukraini [Theory and practice of formation and implementation of social policy in Ukraine]. Donetsk: Don. NU. 433 p. [in Ukrainian].

2. Doklad VI Sotsialnoe obespechenie v tselyakh sotsialnoy spravedlivosti i spravedlivoy globalizatsii. Periodicheskoe obsuzhdenie voprosov sotsialnoy zashchity (sotsialnogo obespecheniya) v sootvetstvii s Deklaratsiey MOT o sotsialnoy spravedlivosti v tselyakh spravedlivoy globalizatsii (2011). [Report VI. Social security for social justice and fair globalization. Periodic discussion of social protection (social security) issues in accordance with the ILO Declaration on Social Justice for a Fair Globalization]. Geneva: International Labor Office, 205 p. [in Russian].

3. Koretska, S. (2010). *Sotsialna polityka*

Ukrainy: teoriia, metodolohiia, mekhanizmy realizatsii [Social Policy of Ukraine: theory, methodology, implementation mechanisms]. Donetsk: South-east, 445 p. [in Ukrainian].

4. Ustinov, C. (2011). *Spivvidnoshennia terminiv "sotsialnyi zakhyst" ta "sotsialne zabezpechennia" v zakonodavstvi Ukrainy* [Value of the terms "social protection" and "notjsocial security" legislation Ukraine]. Legal science and practice, no. 2. pp. 90–95. [in Ukrainian].

5. Chanysheva, H. (2010). *Deklaratsiia MOP pro sotsialnu spravedlyvist u tsiliakh spravedlyvoi hlobalizatsii: zmist i znachennia* [ILO Declaration on Social Justice for Fair Globalization in order, meaning and significance]. Actual problems of law, vol. 52, pp. 7–11. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 26.05.2017

УДК 378:005.22:37.015.31:111

Володимир Піддячий, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник відділу андрагогіки Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України, м. Київ

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті розглянуто проблему сутності і змісту громадянської компетентності майбутнього педагога в умовах підготовки молоді до життя та праці на засадах демократії. На основі аналізу фахової літератури визначено поняття "громадянська компетентність майбутнього педагога". Проаналізовано зміст громадянської освіти, що забезпечує формування громадянської компетентності особистості. Досліджено зміст громадянської компетентності учнів ЗНЗ I – III ступенів. Проведено його порівняльний аналіз за знаннєвим, діяльнєвим та оціночно-поведінковим критеріями. Визначено зміст громадянської компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Ключові слова: громадянська компетентність, демократія, майбутній педагог, підготовка, зміст громадянської компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу.

Лит. 7.

Владимир Поддячий, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник отдела андрагогики

Института педагогического образования и образования взрослых НАПН Украины, г. Киев

СУЩНОСТЬ И СОДЕРЖАНИЕ ГРАЖДАНСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПЕДАГОГОВ

В статье рассмотрена проблема сущности и содержания гражданской компетентности будущего педагога в условиях подготовки молодежи к жизни и труда на принципах демократии. На основе анализа профессиональной литературы определено понятие "гражданская компетентность будущего педагога". Проанализировано содержание гражданского образования, обеспечивающего формирование гражданской компетентности личности. Исследовано содержание гражданской компетентности учащихся ОУЗ I – III степеней. Проведено его сравнительный анализ на основе когнитивного, деятельностного и оценочно-поведенческого критериев. Определено содержание гражданской компетентности студентов высшего педагогического учебного заведения.

Ключевые слова: гражданская компетентность, демократия, будущий педагог, подготовка, содержание гражданской компетентности студентов высшего педагогического учебного заведения.

Volodymyr Piddyachiy, Ph.D. (Pedagogy), Senior Researcher of the Andragogy Department Institute of Pedagogical and Adult Education of National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv

THE NATURE AND CONTENT OF THE CIVIC COMPETENCY OF FUTURE PEDAGOGUE

The article deals with the problem of the essence and content of the civil competence of the future

pedagogue in conditions of the preparation of youth for life and work according to the principles of democracy. The author indicates the relationship between the willingness of citizens to the governance of country and the stability of its development. The article deals with the training the young people for life and work in the democratic society during the various stages of its development. The author considers the results of the training of future pedagogues in the pedagogical high school on the basis of the competence approach as a key methodological tool of the implementation the goals of the Bologna process. The author analyzes the glossary of UNESCO, the expert opinions of the Council of Europe, the Law of Ukraine "About Higher Education" and the National Education, the definitions of the concept "a competence" in the Higher Education glossary. The author presents the division of competences into the general and professional (the subject-specific) and the results of the Lisbon Conference, where the list of key (general) and individual competencies was defined. The article singles out the achievements of the Ukrainian scientists regarding (the general) and professional competencies. Based on the analysis of professional literature, the concept "the civil competence of the future pedagogue" is defined. The author considers the achievements of the modern researchers concerning the abilities, those provide the civic competence. The content of the civic education that ensures the formation of civil competence of the individual is analyzed. The article investigates the content of civic competency of pupils in the secondary school, which includes the specialized knowledge, skills, the ways of thinking and behavior. Its comparative analysis is carried out on the basis of cognitive, activity and evaluation-behavioral criteria. The author determines the content of civil competence of the students of higher pedagogical educational institution.

Keywords: a civil competence, democracy, a future pedagogue, preparation, the content of civil competence of students of higher pedagogical educational institution.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розбудови Української держави спостерігається тенденція активного розвитку демократії, основу якої становить положення, що єдиним легітимним джерелом влади є народ. У зв'язку з цим, чим краще громадяни будуть підготовлені до управління державою, тим стабільнішим буде її поступ. Важливого значення набуває підготовка молоді до життя та праці в умовах демократичного суспільства на різних етапах його розвитку [4]. Її забезпечення покладене на систему освіти та реалізується через педагога.

У зв'язку з цим, актуальності набуває формування громадянської компетентності майбутніх педагогів, які прийматимуть активну участь у розвитку інтелектуальної та духовної основи суспільства через: виховання та учіння підростаючого покоління; створення умов для набуття молоддю соціального і професійного досвіду; передавання та розвиток духовних надбань українського народу; досягнення високої культури міжнародних взаємин; формування у молоді духовності, фізичної досконалості, моральної, естетичної, правової, трудової та екологічної культури. Не зважаючи на значну кількість напрацювань (П. Вербицька, О. Войтенко, О. Дем'янчук, І. Ігнарова, П. Кендзьор, І. Костюк, А. Мазак, С. Позняк, О. Пометун, М. Рогозін, О. Сухомлинська та ін.) дана тематика потребує подальших досліджень із урахуванням специфіки сфери її застосування.

Мета статті – дослідити сутність і зміст громадянської компетентності майбутнього педагога.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зважаючи на те, що результати підготовки майбутніх педагогів у вищому педагогічному

навчальному закладі базуються на їх описі в термінах компетентностей, то у процесі дослідження був застосований компетентнісний підхід, як ключовий методологічний інструмент реалізації цілей Болонського процесу [3, 28]. На думку А.Ю. Петрова, компетентісно-орієнтована освіта спрямована на комплексне засвоєння знань і способів практичної діяльності, які забезпечують успішне функціонування людини у ключових сферах життєдіяльності в інтересах як її самої, так і суспільства, держави [5, 85 – 86].

Відповідно до закону "Про вищу освіту" (2014) компетентність визначається як динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти [2; 3, 28 – 29]. Разом з цим, у глосарію ЮНЕСКО не виокремлено "компетентність" як окреме поняття, проте зустрічається термін "освіта, заснована на компетентності", що тлумачиться як "освіта, що базується на описі, вивченні й демонструванні знань, навичок, поведінки й відносин, необхідних для будь-якої певної ролі, професії або кар'єри" [6, 96].

На думку експертів Ради Європи, оволодівши відповідними компетентностями, які охоплюють певний рівень знань, умінь, ставлень, людина зможе здійснювати складні поліфункціональні, поліпредметні, культуродоцільні види діяльності; ефективно вирішувати відповідні проблеми, тобто стати спеціалістом, здатним реагувати на нові запити часу [5, 90].

Відповідно до Національного освітнього

глюсарію вищої освіти компетентності поділяються на загальні та фахові. Загальні компетентності формуються у здобувача вищої освіти в процесі навчання за даною освітньою програмою, але мають універсальний характер і можуть бути перенесені із контексту однієї освітньої програми в іншу. Фахові (предметно-специфічні) компетентності безпосередньо визначаються освітньою програмою та кваліфікацію випускника, забезпечують індивідуальність кожній освітній програмі [3, 24, 66].

Серед зарубіжних досліджень у даній галузі доцільно виокремити результати Лісабонської конференції, де був визначений перелік ключових (загальних) компетентностей особистості: 1) навички рахування та письма; 2) базові компетентності у галузі математики природничих наук та технологій; 3) іноземні мови; 4) здатність навчатися; 5) підприємницькі навички; 6) соціальні навички; 7) інформаційні комунікаційні технології; 8) загальна культура.

Українські вчені до ключових (загальних) компетентностей фахівця відносять: 1) навчальну (уміння вчитися); 2) загальнокультурну; 3) громадянську; 4) компетентності з інформаційних та комунікаційних технологій; 5) соціальну; 6) підприємницьку; 7) здоров'я зберігаючу [5, 88 – 90].

Зважаючи на те, що предмет дослідження становить громадянська компетентність майбутнього педагога, то розглянемо її детальніше. Вона є складним особистісним утворенням, що виникає в результаті громадянської освіти, основним завданням якої є формування та розвиток почуття приналежності до суспільства [1, 106]. Громадянська компетентність майбутнього педагога – це динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка дозволяє усвідомлено, відповідально й ефективно реалізовувати громадянські обов'язки та права у суспільно-політичній та навчальній діяльності, користуватися свободами, займати активну громадянську позицію з метою розвитку демократичного суспільства, бути патріотом своєї держави, шанобливо ставитися до народів і культур інших країн [на основі 2; 3, 28 – 29; 7, 11, 37].

Сучасні вітчизняні дослідники зазначають, що громадянська компетентність передбачає володіння такими здатностями:

- орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, знати процедури участі в діяльності політичних

інститутів демократичної держави, органів місцевого самоврядування;

- застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян;

- виконувати громадянський обов'язок у межах місцевої громади та держави загалом;

- застосовувати способи і стратегії взаємодії з органами державної влади на користь собі й громадянському суспільству;

- використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України, задовольняють власні інтереси особи та захищають права людини й громадянина;

- робити свідомий вибір, застосовувати демократичні технології прийняття індивідуальних та колективних рішень, враховуючи інтереси й потреби громадян, представників певної спільноти, суспільства та держави [5, 89; 7, 5 – 6].

Згідно з Концепцією громадянської освіти в школах України (розробленою групою українських педагогів у рамках проекту “Освіта для демократії в Україні”, 2001) її складовими є: 1) громадянські знання, на основі яких формуються уявлення про форми і способи функціонування особистості в політичному, правовому, економічному, соціальному та культурному полі демократичної держави; 2) громадянські вміння та досвід участі в соціально-політичному житті суспільства і практичного застосування знань; 3) громадянські чесноти – норми, установки, цінності та якості, притаманні громадянину демократичного суспільства.

Дослідження змісту громадянської компетентності учнів ЗНЗ I – III ступенів показали, що у:

а) початковій школі учень має:

- *знати*: національні та загальнолюдські цінності; про державу, закони, права та обов'язки людини, громадянина; правила спілкування з однолітками та дорослими і норми поведінки у різних ситуаціях, включаючи спілкування в сім'ї;

- *уміти*: спілкуватися з однолітками та дорослими; колективно обговорювати проблеми; робити свідомий вибір; брати участь у колективній діяльності сім'ї та класу, ухваленні колективних рішень; залучатися до суспільно корисної діяльності; висловлювати і пояснювати власну точку зору;

- *виявляти в поведінці та оцінках*: повагу до прав людини, закону; прагнення до справедливості, чесності, відповідальності; визнання та сприйняття багатоманітності;

СУТНІСТЬ І ЗМІСТ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

патріотизм; повагу до національної історії, культури, мови, традицій;

б) основній школі учень має:

- *знати*: національні та загальнолюдські цінності; права людини і права дитини, зокрема механізми їх захисту, права і обов'язки громадянина; про громадянське суспільство; про процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті громади та суспільства в цілому; про основи співпраці та спілкування з іншими та залагодження конфліктних ситуацій;

- *уміти*: взаємодіяти з учителями, адміністрацією школи, дорослими членами місцевої громади; реалізовувати та відстоювати свої права й законні інтереси; ефективно спілкуватися, розпізнавати стереотипи; свідомо обирати способи дії та поведінки і діяти відповідально; застосовувати демократичні процедури ухвалення рішень; брати участь в діяльності органів учнівського самоврядування, волонтерській діяльності в громаді; критично сприймати інформацію, самостійно її досліджувати та застосовувати; формулювати, висловлювати та аргументувати власну позицію; брати участь у дискусії; залучатися до колективної діяльності (співпраці в команді) та оцінювати її результати;

- *виявляти в поведінці та оцінках*: відчуття власної гідності, шанування прав людини та свободи особистості, повагу до закону, свідоме ставлення до обов'язків і відповідальність за власні вчинки і поведінку; прагнення до справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію; розуміння світу як багатоманітного; толерантність; патріотизм, повагу до національної історії, культури, мови, традицій;

в) старшій школі учень має:

- *знати*: демократичні, національні, європейські та загальнолюдські цінності; сутність демократії, права та свободи людини і громадянина, механізми їх захисту; громадянське суспільство, політичну систему та механізми її функціонування, процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті суспільства на місцевому, національному, європейському та світовому рівнях, контроль громадян над владою; роль ЗМІ у суспільному житті; процеси європейської інтеграції та глобалізації; суть ринкових відносин, економічні чинники розвитку демократичного суспільства; соціально ефективну поведінку особистості;

- *уміти*: орієнтуватися у проблемах сучасного суспільного життя в Україні, Європі та світі, визначати власну позицію щодо їх вирішення; взаємодіяти з органами державної влади,

місцевого самоврядування та використовувати засоби громадського впливу на владні структури; реалізовувати та послідовно обстоювати і захищати свої права й інтереси; ефективно спілкуватися, долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм і нетерпимість, робити свідомий вибір та діяти відповідально; застосовувати демократичні технології ухвалення колективних рішень, враховуючи власні інтереси і потреби інших громадян; брати участь в діяльності органів самоврядування, волонтерській діяльності в громаді; реалізовувати та відстоювати свої права як суб'єкта ринкових відносин, споживача і платника податків; орієнтуватися в умовах вільного ринку; володіти способами отримання інформації з різних джерел, використовувати ЗМІ, Інтернет-ресурси та ІКТ; критично мислити.

- *виявляти в поведінці та оцінках*: усвідомлення цінності людини як вищої соціальної цінності; повагу до її прав і свобод, закону; прагнення до суспільної справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію, розуміння громадянського обов'язку; плюралізм, міжкультурне взаєморозуміння і толерантність; усвідомлення глобальної взаємозалежності та особистої відповідальності; патріотизм, повагу до національної історії, культури, мови, традицій [7, 6 – 10].

На основі порівняльного аналізу змісту громадянської компетентності учнів на різних ступенях навчання у ЗНЗ встановлено, що прослідковується поступове ускладнення вимог щодо володіння громадянськими знаннями, уміннями та оціночно-поведінковими якостями.

У знанневому критерію це проявляється в появі у старшій школі вимог щодо опанування знань про демократичні та європейські цінності (у початковій та основній школі вимагались лише знання про національні та загальнолюдські цінності). Викликає інтерес відсутність у основній та старшій школі вимог щодо знань про державу та її закони (у початковій ця вимога присутня), проте знання про права людини і громадянина передбачені на всіх ступенях ЗНЗ. Володіння знаннями про правила спілкування з однолітками та дорослими і норми поведінки у різних ситуаціях, включаючи спілкування в сім'ї, що передбачено у початковій школі, вже у основній школі доповнюються знаннями про основи співпраці та залагодження конфліктних ситуацій, а у старшій – узагальнюється у знання про соціально ефективну поведінку особистості. У порівнянні з початковою школою у змісті громадянської компетентності учнів основної

школи передбачається набуття знань про громадянське суспільство, процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі громадян у житті громади та суспільства в цілому, а у старшій школі доповнюються знаннями про політичну систему й механізми її функціонування та контроль громадян над владою. Новими складовими знань, які не передбачені у початковій та основній школі, у старшій школі стають знання про роль ЗМІ у суспільному житті, процеси європейської інтеграції та глобалізації, суть ринкових відносин, економічні чинники розвитку демократичного суспільства.

У діяльнісному критерію це проявляється у тому, що уміння спілкуватися з однолітками та дорослими, яке передбачене у початковій школі, у основній школі доповнюється умінням розпізнавати стереотипи спілкування, а у старшій – долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм і нетерпимість, робити свідомий вибір та діяти відповідально застосовувати демократичні технології ухвалення колективних рішень, враховуючи власні інтереси і потреби інших громадян. Незмінним у змісті громадянської компетентності учнів на всіх ступенях ЗНЗ залишилось уміння робити свідомий вибір та діяти відповідально. Щодо уміння брати участь у колективній діяльності та ухвалювати колективні рішення, формування якого передбачене у початковій школі, вже у основній школі доповнюється умінням оцінювати результати діяльності, а у старшій школі – застосуванням демократичних технологій ухвалення колективних рішень, враховуючи власні інтереси і потреби інших громадян. Уміння залучатися до суспільно корисної діяльності, що передбачене у початковій школі, в основній та старшій школі трансформується в уміння брати участь в діяльності органів учнівського самоврядування та волонтерській діяльності у громаді. У змісті громадянської компетентності учнів старшої школи уміння висловлювати і пояснювати власну точку зору, формування якого заплановане у початковій та основній школі, трансформується в уміння орієнтуватися у проблемах сучасного суспільного життя в Україні, Європі та світі, визначати власну позицію щодо їх вирішення. Серед нових умінь учнів основної школи (у порівнянні з початковою) доцільно виокремити уміння взаємодіяти з учителями, адміністрацією школи, дорослими членами місцевої громади, реалізовувати та відстоювати свої права й інтереси, застосовувати демократичні процедури ухвалення рішень, критично сприймати інформацію, самостійно її досліджувати та

застосовувати. Викликає інтерес, що у змісті діяльнісного критерію громадянської компетентності учнів старшої школи (у порівнянні з основною) не передбачено уміння взаємодіяти з учителями, адміністрацією школи, дорослими членами місцевої громади, залучатися до колективної діяльності (співпраці в команді) та оцінювати її результати. Разом з цим з'являються вимоги до опанування нових умінь, а саме: реалізовувати свої права й інтереси; застосовувати демократичні процедури ухвалення рішень.

У оціночно-поведінковому критерію це виявляється в тому, що у початковій школі учень має проявляти в поведінці та оцінках повагу до прав людини та закону, в основній школі це доповнюється відчуттям власної гідності, свідомим ставленням до обов'язків і відповідальністю за власні вчинки і поведінку, а в старшій – усвідомленням цінності людини як вищої соціальної цінності. Такий показник оціночно-поведінкового критерію як прагнення до справедливості, чесності та відповідальності, що передбачений у початковій школі, вже у основній школі доповнюється прагненням до рівноправності (разом з цим викликає інтерес зникнення вимоги щодо чесності), а у старшій – це трансформується у прагнення до суспільної справедливості та рівноправності. Зміст громадянської компетентності учнів початкової та середньої школи передбачає формування готовності проявляти в поведінці та оцінках визнання та сприйняття багатоманітності світу, у старшій школі це трансформується у плюралізм, міжкультурне взаєморозуміння і толерантність. Незмінним на всіх ступенях ЗНЗ є вимога до прояву учнями патріотизму, поваги до національної історії, культури, мови та традицій.

На основі порівняльного аналізу змісту громадянської компетентності учнів ЗНЗ I – III ступенів з урахуванням наступності та специфіки навчання був визначений зміст громадянської компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу, які опановують педагогічну професію. Встановлено, що майбутній педагог має:

а) знати: обов'язки та права студента (див. закон “Про вищу освіту”) і громадянина (див. Конституцію України); демократичні, національні, європейські та загальнолюдські цінності; основні відомості про українську державу, сутність демократії, права та обов'язки людини, громадянина, студента ВНЗ, механізми їх захисту; громадянське суспільство, політичну систему України та механізми її функціонування, процеси ухвалення суспільних рішень і форми участі

громадян у житті суспільства на місцевому, національному, європейському та світовому рівнях; контроль громадян над владою; роль ЗМІ у суспільному житті; процеси європейської інтеграції та глобалізації; суть ринкових відносин, економічні чинники розвитку демократичного суспільства; демократичні принципи управління навчальним закладом; критерії, показники та рівні якості освіти; порядок створення студентських громадських організацій; соціально ефективну поведінку особистості;

б) уміти: реалізовувати обов'язки та права студента і громадянина; орієнтуватися у проблемах ВНЗ (у якому навчаються), сучасного суспільного життя в Україні, Європі та світі, визначати власну позицію щодо їх вирішення; взаємодіяти з органами державної влади, місцевого самоврядування та використовувати засоби громадського впливу на владні структури; взаємодіяти з викладачами, адміністрацією ВНЗ, членами місцевої громади; реалізовувати та послідовно обстоювати і захищати свої права й інтереси; ефективно спілкуватися, долати стереотипи, войовничий націоналізм, расизм і нетерпимість, робити свідомий вибір та діяти відповідально; застосовувати демократичні технології ухвалення колективних рішень, враховуючи власні інтереси і потреби інших громадян; брати участь в діяльності органів самоврядування, волонтерській діяльності в громаді; реалізовувати та відстоювати свої права як суб'єкта ринкових відносин, споживача і платника податків; орієнтуватися в умовах вільного ринку; володіти способами отримання інформації з різних джерел, використовувати ЗМІ, Інтернет-ресурси та ІКТ; критично мислити; залучатися до колективної діяльності (співпраці в команді) та оцінювати її результати; брати активну участь у демократичному управлінні навчальним закладом; проводити спостереження за якістю освіти та здійснювати його індивідуальну і колективну оцінку на засадах відкритості, прозорості, широкого та об'єктивного інформування громадськості; створювати студентські громадські організації;

в) виявляти в поведінці та оцінках: усвідомлення цінності людини як вищої соціальної цінності, повагу до її прав і свобод, закону; прагнення до суспільної справедливості, рівноправності; активну та відповідальну громадянську позицію, розуміння громадянського обов'язку; плюралізм, міжкультурне взаєморозуміння і толерантність; усвідомлення глобальної взаємозалежності та особистої відповідальності; патріотизм, повагу до

національної історії, культури, мови, традицій.

Висновки. Проведене дослідження розширило розуміння сутності та змісту громадянської компетентності майбутнього педагога на основі розкриття її змістового, діяльнісного та оціночно-поведінкового критеріїв. Результати аналітичного та порівняльного огляду змісту громадянської компетентності учнів ЗНЗ I – III ступенів становили основу, на якій був визначений зміст громадянської компетентності студентів вищого педагогічного навчального закладу (з урахуванням наступності та специфіки навчання). Серед нових показників критеріїв громадянської компетентності майбутніх педагогів (у порівнянні з учнями ЗНЗ I – III ступенів) є: знання обов'язків та прав студента і громадянина, критеріїв, показників та рівнів якості освіти та порядку створення студентських громадських організацій; уміння брати активну участь у демократичному управлінні навчальним закладом, проводити спостереження за якістю освіти та здійснювати його індивідуальну і колективну оцінку на засадах відкритості та прозорості, створювати студентські громадські організації, реалізовувати обов'язки та права студента і громадянина. Дане дослідження становить підґрунтя для розвитку студентів, що опановують педагогічну професію у вищому педагогічному навчальному закладі, як громадян української держави, членів українського громадянського суспільства, що активно формується в умовах сьогодення. До перспективних напрямків подальших досліджень можна віднести порівняльний аналіз змісту громадянської компетентності майбутніх педагогів в Україні та країнах Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончаренко С. У. *Український педагогічний енциклопедичний словник / Семен Гончаренко.* – Рівне : Волинські обереги, 2011. – 552 с.

2. Закон України “Про вищу освіту” (2014 р.) [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>.

3. *Національний освітній глосарій: вища освіта: [довідник] / М-во освіти і науки України, Нац. акад. пед. наук України, Нац. Темпус-офіс в Україні; [авт.-уклад.: В.М. Захарченко та ін.; за ред. В.Г. Кременя]. – 2-ге вид., перероб. і допов. – Київ: Видавничий дім “Плеяди”, 2014. – 98 с.*

4. Піддячий М.І. *Освіта і наука України у вимірі громадянських суспільств: соціально-професійна орієнтація / М. І. Піддячий // Неперервна професійна освіта: теорія і*

практика. *Пед. науки.* – 2016. – Вип. 3-4 (48-49). – С. 59–65.

5. *Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід: [монографія] / за ред. О. А. Дубасенюк.* – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011. – 412 с.

6. *Разработка стандартов в профессиональном образовании и обучении – описание, опыт, примеры. Пособие, Европейский фонд образования.* Т. 2 Июль 1999. – 96 с.

7. *Формування громадянської компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів у відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів / [уклад. Наталія Степанова].* – Черкаси: Видавництво Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників Черкаської обласної ради, 2014. – 44 с.

REFERENCES

1. Honcharenko, S. U. (2011). *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk* [Ukrainian Pedagogical Encyclopedic Dictionary]. Rivne, Volyn charms Publ., 552 p. [in Ukrainian].

2. *Zakon Ukrainy “Pro vyshchu osvitu”* (2014). [The Law of Ukraine “About Higher Education”]. Access to resources: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>. [in Ukrainian].

3. *Natsionalnyi osvittnii hlosarii: vyshcha osvita: dovidnyk* (2014). [Glossary National Education,

Higher Education: directory]. Kyiv: Publishing House “Pleiades”, 98 p. [in Ukrainian].

4. Piddiachi, M.I. (2016). *Osvita i nauka Ukrainy u vymiri hromadianskykh suspilstv: sotsialno-profesiina oriientatsiia* [Education and Science of Ukraine in terms of civil society: social and vocational guidance]. Continuing professional education: Theory and Practice. Ped. Science. Vol. 3-4 (48-49), pp. 59–65. [in Ukrainian].

5. Dubaseniuk, A. (Ed.). (2011). *Profesiyna pedahohichna osvita: kompetentnisnyu pidkhid: monohrafiya* [Vocational pedagogical education: competence approach: monograph]. Zhitomir: Franko Publ., 412 p. [in Ukrainian].

6. *Razrobotka standartov v professionalnom obrazovanii i obuchenii – opisaniye, opyt, primery* (1999). [Development of standards in vocational education and training – description, experience, examples]. Benefit, European Training Foundation. Vol. 2, July, 96 p. [in Russian].

7. Stepanova, N. (Ed.). (2014). *Formuvannia hromadianskoi kompetentnosti uchniv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv u vidpovidno do vymoh novykh derzhavnykh osvittnikh standartiv* [Development of civic competencies of students of secondary schools in accordance with new state educational standards]. Cherkasy: Publisher Cherkassy Regional Institute of Postgraduate Education teaching staff Cherkasy Regional Council, 44 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 09.06.2017

“У наше життя приходить радість, коли у нас є чим зайнятися; є кого любити; і є на що сподіватися”.

*Віктор Еміль Франкл
австрійський психіатр, психолог*

“Шасмиця успіху в житті полягає в тому, щоб бути готовим скористатись із слушної нагоди, коли вона настане”.

*П'єр Бауст
французький лексикограф і поет*

“Жодна молода людина не повинна відчувати занепокоєння за рівень отриманого ним знання, причому, абсолютно не важливо, вивченням якого предмета він займається. Сумлінна праця в кожну годину робочого дня – це гарантія високого кінцевого результату. Він цілком може бути впевнений, що в один прекрасний ранок він прокинеться одним з найбільш знаючих людей свого покоління, яку б спеціальність він не обрав”.

*Уільям Джеймс; взято з Дейл Карнегі
американський психолог, педагог та письменник*

